

26. Яковлев В. А. Диалектика творческого процесса в науке / В. А. Яковлев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 128 с.

В статье проанализированы современные подходы к трактовке понятия «творческий потенциал личности», обозначены его структурные базисы; обосновано понятие «творческий потенциал личности» сквозь призму профессиональной деятельности практических психологов. Презентована психологическая модель творческого потенциала личности будущего практического психолога, структурные составляющие и психологическая наполненность которой отображают специфику его профессиональной деятельности в русле личностно-ориентированного подхода. Отмечена необходимость согласованности, сбалансированности и интегрированности развития всех конструктов творческого потенциала практических психологов с целью оптимизации их личностно-профессионального роста.

The analysis of the up-to-date scientific approaches to the term «creative potential», its architectonics is presented in this article. The research touches upon the problem of the future practical psychologists' creative potential development. Taking into account the specific features of the future practical psychologists' professional in the system of personality-oriented education the psychological model of the creative potential is worked out. All the structural components of the practical psychologists' creative potential should be directed to the integral development with the aim to ensure future specialists' personal and professional growth.

Статтю подано до друку 13.11.2013.

© 2013 р.

І. В. Цимбал (м. Київ)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РОЗУМІННЯ ІНШОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Постановка проблеми. В умовах активізації міжнародного співробітництва з зарубіжними вищими навчальними закладами надзвичайно важливим стає вивчення іноземних мов. Одним з найефективніших методів професійного самовдосконалення є безумовно читання іншомовних наукових текстів, як джерела фахової лексики та безцінного досвіду фахівців різних країн світу.

Проте, протягом читання іншомовних текстів фахів студентів виникає ряд труднощів, пов'язаних не лише із специфічною структурою та лексичними особливостями, які притаманні науковим текстам, але й з індивідуальними психологічними особливостями студентів. Отже, перед нами постає завдання упорядкувати та проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають на розуміння іншомовних наукових текстів.

Мета статті – виділити та проаналізувати психологічні чинники розуміння та когнітивні утруднення протягом читання іншомовних наукових текстів майбутніми фахівцями.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Проблему читання широко досліджували такі російські та вітчизняні науковці як А.А. Брудний, Л.П. Доблаєв, Т.М. Дрідзе, Н.І. Жинкін, І.О. Зимняя, І.В. Карпов, З.І. Кличнікова, О.П. Корніяка, О.О. Леонтєв, Н.В. Чепелева, Л.І. Романовська [3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, 17, 18]. Психології розуміння наукового тексту присвятили свої роботи В.Г. Андросюк, С.І. Бондар, Т.В. Кравчина, Н.А. Буре, М.В. Бистрих, Х. Отеро, Х. Леона, А. Грассера

та ін. [1, 2, 11, 15, 20]. Однак, багато аспектів, пов'язаних з опрацюванням текстів з фаху іноземною мовою, залишаються маловивченими, зокрема: психологічні чинники, які впливають на адекватне розуміння іншомовних наукових текстів.

Процес опрацювання друкованого тексту пов'язаний з читанням, сприйманням та його розумінням. Читання являє собою процес візуалізації друкованого елемента (слова, речення, тощо), переведення його в образ або ідею з подальшим формуванням думки про прочитане.

Виходячи з визначення, що читання – це складний вид психічної діяльності, процес сприймання та переробки тексту, результатом якого є його розуміння, слід розглядати проблему читання тексту у двох планах: сприйманні та розумінні тексту. Деякі науковці описують процес розуміння, використовуючи термін сприймання, розглядаючи процес приймання лише як допоміжний [7].

Читання, яке, за словами З.І. Кличникової, є процесом сприймання та активної переробки інформації, що графічно закодована за системою тієї чи іншої мови, являє собою складну аналітико-синтетичну діяльність, що складається зі сприймання та розуміння тексту. При цьому найдосконаліше (зріле) читання характеризується злиттям цих двох процесів та концентруванням уваги на смисловій стороні змісту. Зріле читання також передбачає формування вмінь читати незнайомий аутентичний текст без сторонньої допомоги, у необхідному темпі, з правильним розумінням та для багатьох цілей [9, с. 5].

Читання іншомовних наукових текстів, яке поєднує сприймання та подальше розуміння думки автора, викликає надзвичайне розумове напруження студентів. Науковий текст насичений складними граматичними структурами, загальнонауковими та спеціальними термінами, безеквівалентною лексикою, важкими для сприйняття. Також утруднення протягом читання іншомовних текстів з фаху обумовлені рядом інших об'єктивних причин, таких як недостатність годин практичних занять (2-4 семестри вивчення іноземної мови професійного спрямування у середньому), неефективність розроблених методик, що робить неможливим кваліфіковану підготовку студентів до самостійного опрацювання іншомовних наукових текстів. Відповідно, протягом навчання студентів на заняттях з іноземної мови професійного спрямування роботі з іншомовними науковими текстами викладач має звертати також увагу як на об'єктивні, так і на труднощі індивідуального типу студентів.

Розглянемо підходи зарубіжних та вітчизняних психологів та методистів до визначення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на адекватне розуміння текстів іноземною мовою.

Крутских О.Ю. виділяє такі психологічні чинники розуміння наукового тексту, вивчення яких сприяє розробці оптимальної програми навчального впливу: - об'єктивні; - суб'єктивні; ситуаційні [12].

До об'єктивних факторів відносяться: семантичні, структурні, функціональні, лінгвостилістичні та інші особливості об'єкта, що вивчається, тобто, наукового тексту, а також способи, прийоми та засоби репрезентації інформації автором. До суб'єктивних — особливості суб'єкта, що пізнає (до них належать психофізіологічні, психосоціальні, індивідуально-особистісні особливості розвитку пізнавальних процесів, ступінь інтелектуальної та емоційної підготовленості суб'єкту, об'єм предметно-тематичних та методологічних знань, рівень сформованості вмінь та навиків роботи з текстовою інформацією, та інше). До ситуаційних — різноманітні фактори, пов'язані з зовнішніми умовами протікання процесу розуміння тексту.

Для студентів важливо, аби викладач використовував їх позитивний попередній досвід, підбирав завдання таким чином, щоб отримані з них знання можна було б застосувати у житті та роботі, а це, в свою чергу стимулювало би інтерес та увагу студентів.

Увага та високий ступінь концентрації забезпечують точність та глибину сприймання тексту.

За результатами дослідження Чепелевої Н.В., глибина та повнота розуміння тексту залежать передусім від наявності в його смисловому просторі досить великої кількості переходів з рівня теоретичної інформації на інші смислові рівні, насамперед рефлексивний, причому ці переходи мають рівномірно розподілятися по всьому тексту [19, с. 42].

Основні умови концентрації уваги – належні умови роботи: тиша, відсутність факторів, що відволікають та самопочуття людини. При чому, якщо книга не зрозуміла читачу або, навпаки, занадто легка для розуміння, рівень його уваги падає.

В.І. Страхов підкреслює важливість ролі уваги як однієї з психологічних передумов процесу читання, він формулює ряд функцій, які виконує увага протягом опрацювання тексту (передумова – організація розумового зосередження та його заглиблення; вторинна передумова, пов'язана з переходом до нового розділу тексту, що читають; повернення уваги для осмислення прочитаного фрагменту; участь уваги антиципації; пошукова функція уваги як критерій високого рівня процесу читання; оперативна рухливість уваги, яка дозволяє читачеві орієнтуватися у матеріалі, тощо [14, с. 58].

На розуміння тексту впливає також здатність читача утримувати у пам'яті прочитане аби не повертатись назад, щоб відновити інформацію, прочитану у попередньому абзаці.

До умов успішної роботи над книгою Л.П. Добраєв прираховує такі психологічні фактори як установка, натхнення, зусилля волі, самостійність та наполегливість у подоланні утруднень протягом читання [4, с. 4].

До об'єктивних факторів, що пов'язані з самим текстом та його структурою, і які впливають на розуміння тексту З.І. Кличнікова називає:

- 1) залежність розуміння тексту від його інформаційної насиченості;
- 2) композиційно-смислову структуру тексту;
- 3) залежність розуміння тексту від мовного вираження смислових відносин, що в ньому реалізовані [9, с. 142].

Л.П. Добраєв, у свою чергу, говорить про проблемні ситуації, які виникають перед читачем через об'єктивні особливості тексту:

- 1) суб'єкт та його предикат розкриваються у тексті не одразу, а поступово;
- 2) суб'єкт та його предикат викладені неповно, односторонньо, або відсутні;
- 3) обмеження суб'єкта або предиката;
- 4) розширення суб'єкта (предиката);
- 5) з двох, тісно пов'язаних між собою суб'єктів (суджень) один протиставляється іншому, або суперечить йому.

Серед суб'єктивних факторів Л.П. Добраєв виділяє:

- 1) вплив незнайомих для читача слів на розуміння тексту;
- 2) знання граматичних явищ;
- 3) залежність розуміння тексту від минулого досвіду читача;
- 4) особливості уваги читача;
- 5) роль почуттів читача; інтерес студента;
- 6) готовність до читання;

7) звички читача;

8) знання контексту та підтексту [4, с. 156-177].

Розглядаючи фактори, які забезпечують розуміння тексту, Голдман & Бізанц, Кінч, ван ден Брок та інші теж акцентують увагу на попередньому досвіді студентів. Очевидно, що чим багатший попередній досвід студента та ширше його загальний світогляд, тим більш повно та правильно вони зрозуміють читаний ними текст. В свою чергу, неправильні уявлення (misconception) зі спеціальності негативно впливають на розуміння наукового тексту [20, с. 1].

Продуктивність читання визначається кількістю матеріалу, прочитаного за задану одиницю часу з максимально хорошим розумінням прочитаного. До суб'єктивних факторів, зазначених З. Кличніковою, які впливають на продуктивне читання слід додати:

1) інтелектуальний рівень читача;

2) швидкість його мисленнєвих та асоціативних процесів;

3) швидкість ймовірного прогнозування читача;

4) установку на точність та повноту розуміння тексту, тощо. Особливо тісно пов'язана швидкість читання з віком та перцептивними особливостями читача.

Говорячи про читання іншомовних наукових текстів та когнітивні утруднення, які виникають перед читачем, слід згадати теорію психолого-пізнавальних бар'єрів А.І. Пилипенко, пов'язану зі сприйманням наукової інформації. Класифікація типових помилок, неправильних пізнавальних стратегій, вказує на об'єктивні психологічні механізми, які стоять за ними [16].

В основу організації навчального процесу доцільно покласти причинну модель мисленнєвих утруднень студентів, яка відображає інтелектуальні проблеми, у тому числі під час читання іншомовних наукових текстів. Середньостатистичний студент не вміє долати психолого-пізнавальні бар'єри. Тому задача викладача полягає у тому, щоб попередити можливі спотворення навчально-наукової інформації свідомістю студента та навчити його самостійно долати подібні когнітивні утруднення.

Психолого-пізнавальні бар'єри, які виникають у навчанні та призводять до непорозуміння наукової інформації, Н.В. Мараховська розділяє на декілька груп:

1) психолого-пізнавальні бар'єри вихідних когнітивних моделей, які пов'язані з відсутністю у студентів таких вихідних когнітивних моделей, як операція умовиводу, абстракції, вербально-логічних узагальнень усіх видів, дистинкції елементів розумового продукту и т.д.;

2) ті, що відносяться до логічної культури мислення студентів;

3) психолого-пізнавальні бар'єри неадекватного сприймання мовлення;

4) ті, що пов'язані з використанням у мовленні слів та словосполучень, значення яких людина пояснити не може.

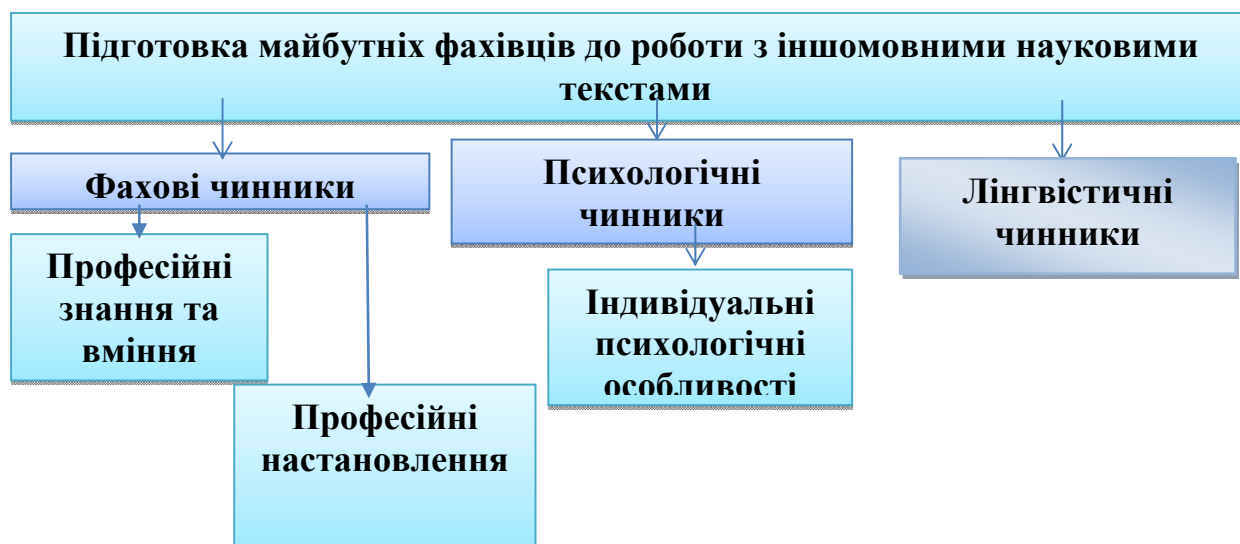
Коротка класифікація пізнавальних бар'єрів дозволяє викладачу завчасно коригувати та попереджати типові когнітивні утруднення та помилки у навчальній, мисленнєвій діяльності студентів. Фіксуючи можливі та фактичні утруднення та помилки студентів, викладач «розриває» процес навчання, що протікає «автоматично», на рівні буденного мислення, аналізує разом зі студентами причини невдач, роз'яснює суть психолого-пізнавальних бар'єрів, що з'явилися, вказуючи на розрив між знанням та помилкою, нерозумінням, вчить знаходити причини нерозуміння та допомагає перейти на більш високий рівень рефлексії, який відповідає теоретичній свідомості.

Отже, узагальнюючи проведений аналіз та додаючи важливі, на нашу думку, фактори, ми згрупували ряд чинників, які слід враховувати викладачу для ефективної підготовки майбутніх фахівців до роботи з іншомовними науковими текстами (Рис. 1).

1. Фахові чинники. Під фаховими чинниками ми маємо на увазі професійні знання та уміння (глибокі знання зі спеціальності, володіння фаховою лексикою, тощо) та професійні настановлення, до яких відносимо мотивацію до професійного та загального самовдосконалення, настановлення до опрацювання фахової літератури, у тому числі іноземною мовою, тощо.

2. Психологічні чинники. Важливу роль у адекватному розумінні іншомовних наукових текстів грає врахування індивідуальних психологічних особливостей студентів: стилі навчання, тип переробки інформації (аудіальний, візуальний, кінестетичний), схильність до індивідуальної або групової організації роботи студента, особливості пам'яті, уваги студента, тощо.

3. Лінгвістичні чинники (рівень володіння іноземною та рідною мовами, володіння граматичними структурами, словниковий запас, достатній для читання фахової літератури іноземною мовою середнього ступеню складності, тощо).

Рис. 1. Чинники ефективної підготовки майбутніх фахівців до роботи з іншомовними науковими текстами

При створенні ефективної методики для подолання утруднень, які виникають у студентів під час читання іншомовних наукових текстів, слід враховувати особисті психологічні особливості студентів з метою максимальної індивідуалізації навчання. Одним із видів індивідуалізації є індивідуальна — врахування рівня пам'яті, мислення, сприймання студентів, когнітивних стратегій, якими вони користуються в процесі навчання. Важливим показником індивідуально-психологічних особливостей студентів є їхня сприйнятливність до засвоєння нових знань та способів їх зберігання. Для того, щоб отримати уявлення про індивідуально-психологічні особливості студентів, у методиці використовуються спеціальні тести.

Опитування, яке увійшло до констатувального етапу нашого дослідження, яке було проведено серед студентів 3-4 курсів та аспірантів 1 курсу навчання технічних спеціальностей виявило, що

найбільше утруднень у аспірантів виникло протягом реферування наукових статей іноземною мовою (47,9% респондентів, у 4,1 % з яких виникало дуже багато ускладнень). Менш складним завданням аспіранти назвали переклад наукових статей (38,8% респондентів зізналися, що у них виникало багато ускладнень під час перекладу текстів зі спеціальності з іноземної мови). Найменш складним виявилось завдання анотувати прочитану статтю (36,4%). Не дивно, що майже половина респондентів вказала, що їм бракує досвіду у анотуванні, реферуванні та перекладі наукових статей (49,6% опитуваних).

Більшість утруднень у аспірантів виникло через об'єктні фактори, а саме – специфічні особливості іншомовних наукових текстів. Найбільшим утрудненням респонденти вважають вибір перекладу багатозначних термінів (74,4%), у 63,6 % опитаних аспірантів багато труднощів виникло через довгі, складнопідрядні та складносурядні речення, які заважали зосередитися на смислі прочитаного. 51,2% респондентам було важко сформулювати відповідно до норм української мови довгі, заплутані, обтяжені деталями речення, які вимагають описового перекладу. 57% вважають перешкодою до розуміння наукової статті іноземною мовою – брак лексичного запасу, і тільки 38,1% – недостатні знання з граматики мови, яку вивчають.

Серед суб'єктивних факторів які впливають на ефективність роботи студентів з іншомовними науковими текстами 18,2% респондентів вказали, що їм бракує часу для самостійної роботи над фаховими текстами.

33% опитаних аспірантів вважають недостатньо відкритим доступ до іншомовних текстів зі спеціальності, що ускладнює процес професійної підготовки.

54,6% респондентів зустрілися з непрофесійними перекладами іноземною мовою вітчизняних чи зарубіжних науковців, що також ускладнювало переклад таких статей.

Лише 8,2% опитаних не відчують потреби у опрацюванні наукових статей іноземною мовою, а 84,4% вважають роботу над іншомовними науковими текстами корисною та необхідною для подальшої дослідницької роботи.

Проаналізувавши ряд труднощів, які виникають у студентів не тільки протягом читання іншомовних наукових текстів, як одного з виду завдань на практичному занятті, але й узагалі протягом роботи на практичних заняттях, слід виділити наступні пізнавальні утруднення студентів:

- нецікаве викладання предмету,
- швидка стомлюваність,
- брак досвіду у реферуванні, анотуванні, перекладі наукових текстів,
- брак часу для читання наукових текстів,
- недостатньо відкритий доступ до іншомовних наукових текстів,
- невміння організувати свій день,
- нездатність концентрувати увагу протягом тривалого часу;
- погана пам'ять, тощо.

Беручи до уваги результати дослідження, викладачам іноземної мови у технічних вишах слід враховувати утруднення, які виникають протягом читання іншомовних наукових текстів упродовж професійної підготовки з метою їх подолання.

Викладач має навчити студентів практикувати такі навички: визначати та поєднувати попередні знання, вивчати новий вокабуляр перед читанням тексту, пояснювати ключові поняття, обговорювати, підсумовувати, виділяти основні ідеї, робити завдання на розуміння прочитаного із самоконтролем та під керівництвом викладача, тощо. (Сноу, Бернс, & Гріффін, 1998) [20, с. 129].

«Щоб зрозуміти речення, читач повинен його впізнати та осмислити. Це можливо тільки у тому випадку, якщо у довгостроковій пам'яті читача зберігається зоровий та мовноруховий образ слова, а також якщо речення з подібною структурою учень зустрічав та будував сам»[15, с. 114]. Тому навчання читанню повинно бути обов'язково пов'язане з іншими видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, усним мовленням та письмом. Протягом навчання читанню іншомовних наукових текстів для запам'ятовування термінологічної лексики студент повинен задіявати аудіальну, візуальну та кінестетичну пам'ять, тобто слово прочитати, проговорити, почути та написати.

Висновки. Для ефективної фахової підготовки студентів викладачі іноземної мови професійного спрямування мають дотримуватись наступних принципів:

- на першому занятті окрім вхідного тестування з іноземної мови включати психологічні тести з метою визначення індивідуальних психологічних особливостей кожного студента (стиля навчання, типу переробки інформації, схильності до індивідуальної або групової організації роботи студента, тощо з метою подальшого врахування цих особливостей у побудові програми практичних занять;
- час від часу проводити опитування серед студентів для виявлення когнітивних утруднень протягом читання та опрацювання іншомовних наукових текстів;
- використовувати психологічні тренінги та вправи для розвитку пам'яті та уваги студентів;
- змінювати види робіт для уникнення швидкої стомлюваності студентів та деконцентрації уваги;
- спиратися на принципи доступності, наочності, активності, систематичності та послідовності;
- забезпечити логічно послідовний перехід від безпосереднього розуміння змісту тексту до його проблемного обговорення;
- під час виконання завдань з опрацювання іншомовних наукових текстів враховувати орієнтацію студентів до самостійної роботи та роботи в групі;
- включити мнемотехнічні прийоми запам'ятовування інформації та наочний матеріал;
- включити завдання, які б допомогли розвивати у студентів усі види пам'яті, тобто студенти мали б читати, писати та повторювати.

Студенти технічних спеціальностей мають усвідомити важливість оволодіння іноземними мовами та відповідально ставитись до читання іншомовних текстів з фаху. І тому з метою інтенсифікації мовної підготовки фахівців викладачі іноземної мови технічного спрямування повинні звертати особливу увагу на опрацювання іншомовних наукових текстів, адже завдяки цій роботі студенти отримують безцінний досвід пошуку та аналізу інформації, необхідний для їх успішного навчання та професійного самовдосконалення.

Література

1. Андросюк, В.Г. Психолінгвістические особенности конспектирования научно-технических текстов / В.Г. Андросюк. – К.: Знание, 1980. - 22 с.
2. Бондар С.І. Психологічні особливості читання тексту іноземною мовою студентами з різним когнітивним стилем: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Бондар Світлана Іванівна. — К., 2003. — 239 с.
3. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. / А.А. Брудный. – М.: Лабиринт, 2005. – 336 с.

4. *Доблаев Л.П.* Психологические основы работы над книгой / Л.П. Доблаев. – М.: Книга, 1974. – 71 с.
5. *Дридзе Т.М.* Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии / Т.М. Дридзе. - М., 1984.
6. *Жинкин Н. И.* Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. –156 с.
7. *Зимняя, И.Я.* Психологическая характеристика понимания текста / И.Я. Зимняя. - М : Слово, 1988. - 324 с.
8. *Карпов И.В.* Психологическая характеристика процесса понимания и перевода учащимися иностранного текста: сб. Теория и методика учебного перевода [Под ред. К.А. Ганшиной и И.В. Рахманова]. – М., 1950.
9. *Клычникова З.И.* Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: пособие для учителя / З.И. Клычникова. – М.: Просвещение, 1983. – 208 с.
10. *Корніяка О.М.* Лабіринти розуміння. Текст як об'єкт розуміння / О.М. Корніяка. – К., 1990. – 47с.
11. *Кравчина Т.В.* Психологічні особливості розуміння іншомовного наукового тексту студентами гуманітарних спеціальностей [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Кравчина Тетяна Володимирівна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – К., 2010. – 20 с.
12. *Крутских Е.Ю.* Психологические условия развития понимания научного текста в процессе подготовки студентов : диссертация ... кандидата психологических наук : 19.00.13 / Елена Юрьевна Крутских. - Астрахань, 2006. - 164 с.
13. *Леонтьев А.А.* Восприятие текста как психологический процесс / А.А. Леонтьев // Психолингвистическая и лингвистическая природа текста и особенности его восприятия. – К.: КГУ, 1979. – С. 18–30.
14. *Научная конференция, посвященная проблемам психологии чтения и читателя.* 29 окт. – 2 нояб. 1971 года. [Тезисы докладов] / А.Г. Коваленко. – Л., 1971. – 96 с.
15. *Основы научной речи: Учеб. пособие для студ. нефилол. высш. учеб. заведений / Н.А.Буре, М.В. Быстрых, С.А. Вишнякова и др.; [под ред. В.В.Химики, Л.Б.Волковой].* – М.: Академия, 2003. — 272 с.
16. *Пилипенко А.И.* Познавательные барьеры в обучении физике и методические принципы их преодоления : Дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Андрей Игоревич Пилипенко. – Курск, 1997. – 242 с.
17. *Романовська Л.І.* Когнітивний стиль особистості як чинник процесу розуміння тексту: автореф. дис... канд. наук: 19.00.01 / Людмила Іванівна Романовська. – К., 2005. – 21 с.
18. *Чепелєва Н.В.* Психологія читання навчальної та наукової літератури в системі професійної підготовки студентів: автореф. дис...д-ра психол. наук: 19.00.07 / Наталія Василівна Чепелєва. — К., 1992. – 40 с.
19. *Чепелєва Н.В.* Технології читання / Н.В. Чепелєва. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
20. *The psychology of science text comprehension / José Otero, José A. Leon, Arthur C. Graesser.* – London Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2002. – 451 p.

Статья посвящена актуальной в наше время проблеме чтения и понимания текстов по специальности на иностранном языке студентами технических факультетов. Проанализированы психологические исследования, посвященные субъективным и объективным

факторам работы с иностранным научным текстом, с целью создания эффективной программы практических занятий.

Показана роль учета преподавателем иностранного языка психологических факторов, а также когнитивных затруднений, которые возникают у студентов во время чтения иностранных научных текстов.

The article is devoted to the acute problem of reading and understanding of scientific texts in a foreign language by students of technical faculties. They analyzed a number of psychological researches, dedicated to the subjective and objective factors of working with foreign scientific texts for the purpose of creation of an effective program of practical training.

The author accents the role of accounting of psychological factors and cognitive difficulties arisen for students during the reading of the foreign scientific texts by the foreign language teacher.

Статтю подано до друку 15.11.2013.

© 2013 р.

М. О. Кононець (м. Київ)

ПРОГРАМА РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОРАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМЦІВ

Постановка проблеми. Завдання цілеспрямованого розвитку професійної моральності підприємців є актуальним у декількох аспектах. По-перше, українська бізнес-освіта спрямована, головним чином, на засвоєння певних знань і умінь в галузі підприємницької діяльності. При цьому проблемам професійної етики увага приділяється лише на теоретичному рівні, отже існує необхідність практичної підготовки підприємців з питань етики бізнесу. По-друге, формування у підприємців адекватних етичних настановлень та набуття ними необхідних навичок етичної поведінки та взаємовідносин з іншими економічними агентами та неприбутковими інституціями сприятиме застосуванню етичних принципів у ділових ситуаціях професійної діяльності. По-третє, цілеспрямований розвиток професійної моральності підприємців буде корисним для налагодження етичних взаємовідносин з клієнтами та працівниками організації.

Незважаючи на те, що деякі дослідники в галузі організаційної теорії і поведінки висловлюють сумніви щодо можливості підвищити рівень розвитку моральної свідомості індивіда шляхом навчання [16], на нашу думку, поглибити зв'язок між його етичними настановленнями і поведінкою, навчити орієнтуватися в основних етичних концепціях і керуватися ними у професійній діяльності можна шляхом цілеспрямованого навчання і виховання, зокрема, у процесі розв'язання конкретних ситуацій [4; 8; 9 та ін.].

У зв'язку з цим метою статті є опис програми розвитку професійної моральності підприємців та результатів її впровадження.

Завдання статті полягають у наступному: 1) охарактеризувати авторську програму розвитку професійної моральності підприємців; 2) представити результати апробації програми розвитку професійної моральності підприємців у системі підвищення їхньої кваліфікації.

Результати дослідження та їх обговорення. Оскільки етика бізнесу як наукова дисципліна, що вивчає особливості застосування етичних принципів у ділових ситуаціях, виступає важливою складовою підготовки фахівців у галузі економіки і підприємництва в Західній Європі та